

O'QUVCHILARGA XORIJIY TILLARNI O'RGATISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Malikova Nilufar Xasan qizi

*Samarqand viloyati Qo'shrabot tumani MMTB ga qarashli 77-IDUM
amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA. *Maqolada chet tilini o'zlashtirish jarayonining psixologik jihatlari ko'rib chiqiladi. Psixologiyaning ta'limdagi o'rni va uning pedagogika va tilshunoslik bilan aloqasini o'rganadi. Maqolada xorijiy tillarni o'qitishda psixologik nazariyalarni qo'llash usullari, o'qituvchining kasbiy til kompetensiyasi, o'quv predmeti va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish omillari, ayniqsa chet tillarini o'rganish motivatsiyasi muhimligini ta'kidlaydi. Maqolada o'qitishning intellektini oshirish jarayonidagi bosqichlarning xarakteristikasi keltirilgan. Klassik psixoanaliz ota-ona va bola munosabatlarini bolaning shaxsiy rivojlanishi markaziga qo'yadigan birinchi ilmiy yo'nalish bo'lganligi ma'lum.*

Kalit so'zlar. *Chet tili, Psixologiya, Tilshunoslik, o'qitishning yondashuv va tamoyillari, kasbiy til kompetensiyasi, o'qitish motivatsiyasi, individual xususiyatlar, Pedagogik psixologiya.*

KIRISH

Zamonaviy jamiyat uchun chet tilining ma'nosini ortiqcha baholash qiyin, chunki u har bir mamlakat rivojlanishining barcha asosiy hayotiy jihatlariga bevosita ta'sir qiladi. Hozirgi kunda yuqori malakali mutaxassis bo'lish nafaqat o'z tor sohangizda professional bo'lishni, balki chet tillarini ham puxta egallashni anglatadi. Chet tilini muvaffaqiyatli o'rgatish uchun turli omillar mavjud. Ularning eng muhimlaridan biri psixologiyaga tegishli. Turli xil psixologik jihatlarni chuqur tushunish o'qituvchilarga o'z ishidagi ko'plab muhim daqiqalarni hal qilishga yordam beradi: har bir o'quvchilar guruhida to'g'ri ishlash usulini topish;

murakkab yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda o'quvchilarning malaka va ko'nikmalariga ko'ra to'g'ri yondashuvni amalga oshirish; chet tilini o'zlashtirishda yuqori motivatsiyani ta'minlash; til o'rganish jarayonida paydo bo'ladigan "to'siqlar" deb ataladigan tabiiy muammolarni bartaraf etish.

Xoh xorijiy, xoh ona tilini yaxshi bilish uchun har bir kishi Psixologiyani - til o'qitish bilan chambarchas bog'liq bo'lgan fanni yaxshi bilishi kerak. O'rganilgan adabiyotlarda ko'rsatilgandek, ko'plab taniqli olimlar pedagogikaning psixologik tomoni bilan qiziqib, ta'lim jarayonini samaraliroq qilishga harakat qilganlar. Shunday qilib, J. Maneska, H. G. Ollendorff, X. Svit, X. Palmer psixologik nazariyalarni til o'qitish tamoyillari va yondashuvlarida qo'llashga harakat qildi. I. V. Rahmonov chet tillarini o'qitish metodikasi tarixini o'rganuvchi yetakchi tadqiqotchilardan biri edi. Bu yo'nalishda S. Hardjono va X. Klark tomonidan ko'p ishlar qilindi. Ushbu mavzuning Pedagogika va ta'lim jarayoni uchun ahamiyatini hisobga olib, maqsadni quyidagicha belgilash mumkin.

Ushbu maqolaning maqsadi chet tillarini o'qitish va o'rganish jarayonida psixologiyaning rolini o'rganish va tahlil qilish va tilni samarali o'qitishda psixologik jihatlarni qo'llash zarurligini asoslashdir. Hozirgi kunda bizning zamonaviy jamiyatimiz chet tillarini o'zlashtirishga bo'lgan katta ehtiyojni anglab yetdi, chunki bu yuqori malakali mutaxassis uchun yangi keng istiqbollarni ochib beradi, uning raqobatbardoshligini oshiradi, kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lgan turli xil xorijiy axborot manbalarini taqdim etgan holda hayotning barcha jabhalarida dunyoqarashini kengaytiradi. Chet tilini oson va samarali o'rganish jarayonida katta yordam psixologik tamoyillarni bilish bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Avvalo, biz psixolingvistika - til psixologiyasi tushunchasidan boshlamoqchimiz. Bundan ko'rinib turibdiki, psixolingvistika ikki fandan - tilshunoslik va psixologiyadan kelib chiqadi. X. Klarkning fikricha, psixolingvistika uchta psixik jarayonni o'rganadi - tinglash, gapirish va bu ikki qobiliyatni bolalar tomonidan o'zlashtirish. T. Xarli ham xuddi shunday fikrni bildiradiki, X. Klark psixolingvistikani tilni tushunish, hosil qilish va tilni eslab

qolish bilan bog'liq bo'lgan psixologiya jarayonlarini o'rganishga berilgan nom sifatida qaraydi.

Ushbu ta'riflardan ko'rinib turibdiki, Psixologiya, Tilshunoslik va Pedagogika o'rtasida qandaydir bog'liqlik mavjud. Pedagogik psixologiya o'quv jarayonidagi o'rni. Pedagogik psixologiya rivojlanish va yosh psixologiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u shaxsning aqliy rivojlanishining yosh dinamikasini, aqliy jarayonning ontogenezini va rivojlanayotgan shaxsning psixologik sifatini o'rganadi. Ontogenez deganda alohida organizmning tug'ilishidan to o'limigacha bo'lgan rivojlanish jarayonlarining ketma-ketligi tushuniladi. Ushbu rivojlanish tarixi ko'pincha oddiylikdan yuqori murakkablikka o'tishni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, rivojlanish va yosh psixologiyasining barcha muammolari buxgalterning yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ko'rib chiqiladi. Pedagogik va yosh psixologiyasi o'z tadqiqotlarida umumiy psixologik qonuniyatlarni ochib beruvchi, psixik jarayonlar, psixik holatlar va shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini o'rganuvchi umumiy psixologiya nazariyalariga asoslanadi. 19-asr oxirida pedagogika va psixologiyada ko'plab tajribalar va yutuqlar amalga oshirilganda pedagogik psixologiya mustaqil sohaga aylandi. U ta'lim psixologiyasi, tarbiya psixologiyasi va o'qituvchi psixologiyasidan iborat. Ushbu psixologiya sohasi ko'pincha Amerikada Ta'lim psixologiyasi deb ataladi.

Ta'lim psixologiyasi - bu odamlarning ta'lim sharoitida qanday o'rganishini, ta'lim tadbirlarining samaradorligini, o'qitish psixologiyasini va tashkilot sifatida maktablarning ijtimoiy psixologiyasini o'rganadi. Ta'lim psixologiyasi o'quvchilarning qanday o'rganishi va rivojlanishi bilan shug'ullanadi, ko'pincha iqtidorli bolalar va o'ziga xos nogironligi bo'lgan kichik guruhlariga e'tibor beradi.

Ta'lim psixologiyasini chuqurroq tushunish uchun uning boshqa fanlar bilan o'zaro aloqasini to'g'ri tekshirish yaxshiroqdir. Ko'pgina ma'lumotlar Psixologiyadan keladi, lekin u o'z navbatida fanning boshqa ko'plab sohalarini boyitadi. Ta'lim psixologiyasi kognitiv fan va o'rganish fanlaridan oladi va unga hissa qo'shadi.

O'quvchilarning qobiliyatlarini yaxshiroq tushunish uchun har bir o'qituvchi o'zining farqlovchi xususiyatlari, individualligi bilan nafaqat balog'at yoshida, balki bolaligida ham tanishishi kerak, deb hisoblaymiz. Shu maqsadda pedagogik psixologiya inson taraqqiyoti nazariyalarini ishlab chiqadi va qo'llaydi. Bu yerda ular juda muhim, chunki ularning asosiy maqsadi aqliy qobiliyatlardagi barcha o'zgarishlarni, bilimning tabiati haqidagi axloqiy fikrlashni tekshirishdir.

O'qitish jarayonini tashkil etar ekan, o'qituvchi ta'lim tamoyilini qo'llashi, o'qitishning psixologik jihatlariga e'tibor berishi va o'qitish materiali va uslubini o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga moslashtirishi kerak.

O'qitish jarayonida ikkita asosiy jihat mavjud - o'qitish va tarbiyalash bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Ta'limning maqsadi - o'quvchining shaxsiyatini rivojlantirish. O'qitish ko'proq bilim berishi, o'quvchining ko'nikma va malakalarini oshirishi kerak. Muvaffaqiyatli ta'lim va tarbiya jarayoni uchun o'qituvchi o'quvchining chet tilini o'zlashtirishi uchun ushbu ikki jihatning rivojlanish bosqichini to'g'ri tushunishi kerak. Bu ish davomida yondashuvlarni tanlashda, mashqlar, matnlarni tanlashda hisobga olinishi kerak.

S.Hardjono o'qitishning intellektini oshirish jarayoniga katta e'tibor beradi. U buni to'rt bosqichga ajratadi:

- o'qituvchi yangi materialni taqdim etadi va tushuntiradi;
- o'qituvchi yangi material haqiqatan ham o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilganligiga ishonch hosil qiladi;
- o'qituvchi o'quvchilarni materialni mustaqil ishlab chiqarishga o'rgatadi;
- o'qituvchi o'quvchilarni o'quv materialidan faol va ijodiy foydalana oladigan qilib tarbiyalaydi.

Tilni muvaffaqiyatli o'zlashtirish jarayonining navbatdagi bosqichi talabalarning diqqatini jalb qiladi. Materialni yaxshiroq taqdim etish va uni talabalar tomonidan o'zlashtirishi uchun o'qituvchi ham diqqatni yo'naltirish jarayoni va berilgan dars materialini o'zlashtirish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan psixologik nazariya bilan tanishishi kerak. Bundan tashqari, har bir o'qituvchi

uchun talabalarning diqqatini jamlash juda muhimdir. Buning uchun o'qituvchi turli xil o'qitish usullaridan foydalanadi.

Shunday qilib, ko'rgazmali yordamni aniq vaqtda qo'llash bu holatda katta yordam beradi. O'qituvchi bir necha daqiqadan so'ng o'quvchilarning e'tiborini yo'qotmaslik uchun g'amxo'rlik qilishi kerak. Vizual yordamni o'z vaqtida ishlatish juda muhim, aks holda ta'sir butunlay teskari bo'ladi. Masalan, dars boshida sinf oldiga osilgan rasm yoki biron bir stol ijobiy ta'sir ko'rsatmaydi, chunki o'quvchilar buni allaqachon ko'rgan va ularning diqqati bir vaqtning o'zida to'planmaydi. Bunday holda, ko'rgazmali yordamni o'z vaqtida ishlatmaslik salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, biz o'quvchilar e'tiborining o'rganilayotgan materialga bo'lgan qiziqishiga bog'liqligini ham aytib o'tmoqchimiz. Har bir o'qituvchining maqsadi taqdim etilgan materialga qiziqishni oshirishdir. Bu erda psixologik bilim yordam beradi, chunki o'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun o'qituvchi avval o'quvchilarning ruhiy holatini bilishi kerak. Qiziqish ikki omil bilan bog'liq bo'lishi mumkin: bilim olishga motivatsiya va biror narsaga ijobiy hissiy munosabat.

Biz shuni payqadikki, qiziqish har doim amaliy va samarali faoliyatda paydo bo'ladi va agar o'quvchilar o'rganilayotgan materialni tushunsa va uni o'zlashtira olsa, bilim olish motivatsiyasi paydo bo'lishi mumkin. Bu jarayonda o'qituvchining shaxs sifatidagi o'z o'quvchilariga bo'lgan munosabati va his-tuyg'ulari va materialni taqdim etish uslubi, o'quvchilarga eng yaxshi yondashuvni topa olish qobiliyati kam bo'lmagan muhim omillardir. Talabalarda chet tilini tezroq o'rganish va uni iloji boricha ravon gapirish istagi katta bo'lishi mumkin, lekin ularning qiziqishi ba'zan juda past bo'ladi, chunki ular o'qigan narsalarining natijasini ko'rmaydilar.

S. Hardjononning fikricha, o'quvchilar egallashlari kerak bo'lgan tushunish ikki turga bo'linadi: umumiy tushunish va maxsus tushunish. O'quvchilar faqat umumiy tushunchaga ega bo'lsalar, ularning bilimlari yuzaki bo'ladi va aksincha, agar o'quvchilar faqat aniq tushunchaga ega bo'lsalar, ular faqat bir oz bilimga ega

bo'ladilar. Masalan: o'qituvchi chet tilidan qandaydir qiyin gapni aytadi. Agar o'qituvchi tarjimasini bersa, o'quvchilar jumlani umuman tushunadilar, chunki ular iboralarni, tuzilmalarni va hokazolarni tushunmaydilar. Aksincha, agar o'qituvchi o'quvchilardan faqat aniq narsalarga, masalan, so'zlarning ma'nosiga e'tibor berishni so'rasa, grammatik zamon va boshqalarni o'rgansa, o'quvchilar butun gapni tushunmaydilar. Bu shuni anglatadiki, o'qituvchi o'quvchilarga o'qigan narsasidan natija olish imkoniyatini berish uchun materialni taqdim etishda ushbu ikkala tushunishga ham e'tibor berishga harakat qilishi kerak.

XULOSA

Amalga oshirilgan tadqiqotlardan shunday xulosa qilish mumkinki, chet tillarini o'qitish nafaqat ta'lim fanining asosiy tamoyillariga, balki psixologiya fanining tamoyillarini ham qo'llashga asoslangan bo'lsa, samaraliroq bo'ladi, chunki har bir turdagi ta'lim aqliy jihatlar bilan bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Arif, N. (2012). The application of psychology in teaching foreign languages.
Retrieved from <http://journal.unbari.ac.id/index.php/JIP/article/view/74>
2. Kudysheva, A. A. Psychology of teaching foreign languages. 2010.
3. Nishanova Z.T. Kamilova N.G. Rivojlantirish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. – T.: “O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”, 2018
4. Internet ma'lumotlari